

KOSMINĖ SĄMONĖ: SUSKLIAUDUS NATŪRALIĄ PRIEIGĄ

Algis Mickūnas. Kosminė sąmonė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017. 175 p. ISBN 978-609-95089-4-8

Džiugu atsiversti dar vieną Algio Mickūno monografiją *Kosminė sąmonė*. Šis vieno iš produktyviausių šiomis dienomis lietuviškai kuriančio mokslininko kūrinys gimė neįprastu būdu – tvarkant Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomą, per ilgus darbo metus surinktą Algio Mickūno rankraščių archyvą. Tad knygoje sugulė daugelio metų išvalgos, kurias autorius iš naujo apmąstęs, gausiai papildęs ir apibendrinęs sujungė į vientisą, nuoseklų fundamentalų kūrinį. Monografija jau nuo pirmų puslapių patraukia skaitytoją savo nenuginčijamu akivaizdumu. Skaitytojas yra nuosekliai įvedamas į fenomenologijos pasaulį, skatinamas mąstyti atvirai. Čia gilios fenomenologinės išvalgos yra pateikiamos lygia greta su pavyzdžiais iš gyvenimo. Galėtume sakyti, kad tekstas atkakliai žadina paties skaitytojo sąmoningumą. Monografijoje aptariamas ir Vakaruose įsiteisintų teorijų nepakankamumas, praplečiamos fenomenologijos ribos, o svarbiausia – sprendžiamas nepaprastai reikšmingas pačios filosofijos pagrindų atkūrimo uždavinys. Atverdamas fenomenologinio mąstymo pagrindų universalumą, grįždamas prie pirm pradžių versmių, autorius grindžia pačios filosofijos pirmpradiškumą bei savarankiškumą.

Filosofinis diskursas mūsų dienomis aktyvus kaip niekada, tad kodėl gi turėtume nerimauti dėl filosofijos atkūrimo? Ši klausimą tenka kelti todėl, kad modernioji

mokslinė pasaulėžiūra, pradėjusi dominuoti visose srityse, žmogų įstūmė į keblią padėtį. Tiesioginis patyrimas prarado savo pirmą pradę, mąstymą grindžiančią reikšmę. Nors tik tiesioginė patirtis gali suponuoti bent minimaliai pagrįstą reikšmingumą, paties mąstytojo nuomonė Vakaruose yra laikoma nepatikima dėl subjekto ribotumo. Manoma, kad mąstytojas, remdamasis tik savo patirtimi, negali pasiekti jokio visuotinai priimtino suvokimo, kad paties mąstytojo patirtimi grįsti teiginiai neturi objektyvaus pagrindo. Taip mąstant ir ieškant universalių suvokimo prielaidų buvo „atrasta“, kad vienareikšmės priešastinės logikos „taisyklės“ puikiai tiktų tokiam sumanymui. Netrukus paaiškėjo, kad tokia prieiga yra nepaprastai „patogi“ dėl savo griežtų „ribų“. Bet čia iškilo viena nenumatyta aplinkybė, kuri „ižūliai“ ignoroja universalumo reikalavimą. Kiekviena tyrimų sritis pareikalavo savo „ribų“ ir savo „taisyklių“, o tai Vakarų mokslą gausiai papildė įvairiausiomis disciplinomis. Taigi metodas pasirodė ne tik parankus, bet ir stebėtinai gajus.

Atmetus tiesioginę mąstančiojo patirtį, atsirado galimybė laisvai kurti vis daugiau „taisyklių“, o sparčiai gausėjant pačioms netikėčiausioms teorinėms sistemoms tapo akivaizdu, kad moderniajam subjektui daugiau nebereikia vadovautis savo patyrimu, už jį tai padaro įvairios metodikos, technologijos, matavimo prietaisai, statistinių duo-

menų analizė ir kitos sisteminės priemonės. Sykiu vadinamajam moderniajam subjektui nebereikia prisiimti atsakomybės už tokios veiklos padarinius, mat viską „daro“ sistema, kurią *a priori* grindžia teorinės prielaidos. Lieka tik prižiūrėti, kad tos prielaidos nebūtų pažeidžiamos, o tai nėra labai sudėtinga. Kitaip tariant, Vakarų subjektas tampa tarsi prievaizdu, serginčiu beveik „šventą“ „neliečiamą“ teorinių prielaidų rinkinį. Tokia keista tarnystė neišvengiamai išugdo tam tikrą mąstytojo aklumą, kurtumą ir nejautrumą jį supančiam pasauliui. Kaip kad akys nepastebi akinių, taip ir teorinėmis prielaidomis grįstas suvokimas, nereflektuodamas savo ribotumo, įsivaizduoja, kad tikrovė ir yra tai, apie ką kalba, pavyzdžiui, fizika, chemija, biologija ar net psichologija. Mickūnas taikliai pastebi, kad Vakarų pasaulis netikėtai tapo grynai geometrinis ir matematinis, nereikalaujantis jokios prasmės. Knygoje parodoma, kad, nepaisant atkaklių fenomenologų pastangų priartėti prie „paties daikto“, teorinių prielaidų įrėminti Vakarų mąstytojai ir toliau mieliau tyrinėja ne pasaulį, o pačias teorijas. Vakaruose dažniausiai pražiūrima, kad ir teorijos, ir jų prielaidose „uždaryti“ požiūriai tėra lokalūs atvejai. Iš čia kyla Vakarų teorijų bei disciplinų dalinumas, ribotumas, tinkamumas tik konkrečioms sąlygoms.

Tačiau, klaidingai įtikėjus universaliam ir visuotine teorinių prielaidų galia, paskubomis suabsoliutinus bendrybės ir priežastingumo principus, netrukus buvo suvokta visus nuvylusi tiesa: priežastinė logika neatveria nei pasaulio, tokio, koks jis yra, nei paties žmogaus mąstymo galių. Atvirksčiai, paaiškėjo, kad iš žmogaus ši prieiga primygtinai reikalauvo mąstyti tik tam tikru iš anksto apibrėžtu „teisingu“ būdu, o pasaulio fenomenai turėjo atitikti priežastingumo principus ir teorinius kriterijus. Vadinasi, tokia prieiga tyrinėja net ne tiesiogiai patiriamą pasaulį, o kažkokį

teorijų konstruklą. Maža to, tokia prieiga *suformavo* kalbą, o kalba ne tik įprasmina ir įvietina žmogų, ji, savo ruožtu, *formuoja* patį žmogų ir jo gyvenamąjį pasaulį. Kitaip tariant, ji „saugo“ žmogų nuo tiesioginio pasaulio „kaip tokio“ antplūdžio. Kalba „sužmogina“ pasaulį. Paradoksaliausia yra tai, kad tasai „sužmoginimas“ šiandien yra grindžiamas „nežmogiškomis“ sistemomis, teorijomis ir metodais, kurių reikia pažangai, pramonei, technologizacijai ir į megapolius plūstančių žmonių kontrolei. Vadinasi, tarp žmogaus ir pasaulio formuojasi vis storesnis sluoksnis kažkokio keisto „žinojimo“, kuris, nors ir gimęs iš kalbos, bet įgydamas vis keistesnes formas yra nebereflektuojamas. Būtent toks žinojimas mūsų dienomis primeta ir žmogaus gyvenimo būdą, ir jo savivoką.

Trumpai tariant, žmogus, atverdamas begalinius mikropasaulius ir vis labiau nutolusias galaktikas, sykiu pavojingai tolsta nuo savęs paties. Kaip tai suprasti? Žmogus nebeprisitiki savo mąstymu, savo suvokimu, savo patirtimi. Kaip jau sakėme, jo žinojimas Vakaruose virto jokios vertės neturinčiu subjektyviu pasakojimu. Čia manoma, kad patikimas žinojimas kyla ne iš paties žmogaus, o iš mokslinių tyrimų, technikos prietaisų, statistikos bei kitų, nors ir žmogaus sukurtų, tačiau savo funkcionalumu žmogaus galimybes gerokai pranokstančių, kitaip tariant, „nežmogiškų“ šaltinių. Todėl žmogaus suvokimas tapo ne tik nuvertintas – jis mūsų dienomis formuojamas remiantis tam tikru išankstiniu „žinojimu“ su visais tokiam žinojimui būdingais trūkumais: ribotumu, lokalomu, trumpalaikiškumu, neuniversalumu, tam tikru beprasmiškumu ir atsietumu nuo paties žmogaus.

Betgi kaip tokioje situacijoje susivokti mąstytojui, kaip pagrįsti mąstymą? Juk bet kurią teoriją pirmiausia atveria mąstytojas, kuris ir padaro ją „sąmoningą“. Kitaip tariant,

kiekviena teorija pareikalauja paties mąstytojo sąmoningumo. Sykiu bet koks mąstymas galiausiai yra priverstas atsigrežti į save patį ir kelti vis tą patį klausimą, kiek jis pats yra pagrįstas? Tačiau čia iškyla daugybė pagundų, kurias mąstytojas ne visada „nori“ atidėti. Tai ir jau prigijusios normos, ir Vakaruose vyraujanti priežastinė logika, ir kitos išankstinės nuostatos, kurių galiausiai mąstytojui privalu atsisakyti. Šią atkaklią mąstytojo kelionę Algis Mickūnas savo naujoje monografijoje aprašo neįtikėtinais patraukliais, neretai pralinksmindamas skaitytoją subtiliu humoru. Skaitytojas yra nuosekliai įvedamas į fenomenologijos pasaulį, bet ne tam, kad patektų į dar vienos teorijos pinkles ar būtų prisaikdintas laikytis „teisingiausias“ metodikos, – greičiau atvirksčiai. Tekstas skatina mąstyti atvirai, būtent taip atveriamas ir iki visų metodikų slypintis pasaulis, ir pats mąstytojas.

Kūrinyje iškeliamas nepaprastai reikšmingas laiko klausimas, kuris Vakaruose tiesiog supaprastinamas tiesmukai išdėstant įvykius laiko linijoje, tarsi jie visi būtų lygiaverčiai. Iš tiesų laiko klausimas yra gerokai platesnis ir sudėtingesnis. Vakarykštės dienos jau nebėra, maža to, jau nebėra ir vakarykščio *manęs*. Tad ir vakarykštę patirtį prisimenu tik kaip buvusią, ją regiu tarsi „per atstumą“, kaip *kito savęs* patirtį. Vadinasi, *kito* patirties suvokimas yra fundamentalesnis net už *mano paties*. Todėl Mickūnas monografijoje ir parodo, kad *mano* patirtis visada yra policentriška. Kaip tai suprasti? Tiesioginė patirtis visada yra momentinė, tačiau suvokimas kaskart aprėpia kur kas daugiau. Kitaip tariant, šis „daugiau“ reikalauja įtraukti ir patirtį, kuri peržengia *mano* tiesioginės patirties ribas. Mickūnas pateikia pavyzdį, kaip žiūrint į senovės Egipto statinius nevalingai pradėdama galvoti ir klausiti: „O kaip juos statė?“ Vadinasi, patirties policentriškumas praplečia suvokimą „įskaitoma“ patirtis, kuri yra ne

paties suvokėjo, bet priinama intuityviai ir empatiškai. Taigi, nors maniškis patyrimas tėra momentinis *dabar*, jį „praplečia“ patirties policentriškumas. Čia iškyla fenomenologinis klausimas, ar vis dar galiu tvirtinti, kad suskliaudęs natūralią prieigą priimu pasaulio „kaip tokio“ patirtį? Mickūnas monografijoje parodo, kad klausimas apie patirties policentriškumą nėra vien egzistencinis, tai yra ir *sąmoningumo* klausimas.

Kaip suprantame sąmoningumą? Pavyzdžiui, vakarietiška tikrovės interpretacija yra grįsta įsitikinimu, kad pasaulis gali būti suvoktas tik instrumentiškai ir anonimiškai, tad ir sąmoningumas, o sykiu ir iš jo kylantis racionalumas, kaip jau minėjome, pirmiausia yra siejamas su teorijomis, o šios – su aiškiai apibrėžtomis prielaidomis – priežastine logika ir ribomis. Bet ar tikrai, pavyzdžiui, daiktas „išsitenka“ vienareikšmiškai apibrėžtose ribose, ar jis nėra daugiau nei jau minėtos ribos? Ar nėra taip, kad, pavyzdžiui, šaukštas yra esmingiau susijęs su pietų stalu ir lėkšte sriubos nei su savo paties medžiagiškėmis ribomis? Ar nepraranda jis savo esminio reikšmingumo nesuvokiant šių ryšių? Bet kaip steigiamas racionalumas, jei „ištirpiname“ ribų sampratą?

Mickūnas parodo, kad fenomenologinė redukcija atveria pamatinę, visuomet duotą tikrovę, esančią dar iki visų prielaidų. Išankstinis, pavyzdžiui, „natūralios“ prieigos, „žinojimas“ kasdienybėje gali būti, o dažniausiai ir yra nepaprastai parankus, be jo negalėtume greitai susiorientuoti, priimti kasdienių sprendimų. Bet sykiu mąstytojas turi būti atidus, mat toks „žinojimas“ kartu klaidina, nes pats pasaulis nėra iš anksto nulemtas žmogaus žinojimo. Fenomenologinė nuostata reikalauja suskliausti natūralius fenomenus, bet kas pasirodo tai padarius? Viską atmetęs mąstytojas lieka tik su tuo, ko atmesti jau nebegali, – su sąmoningumu. Monografijoje Mickūnas ir atveria

sąmoningumo plotmę, kurioje atsiskleidžiantis patirties turinys pasirodo kaip tai, kas kiekvieną sykį transcenduoja ne tik į jį nukreiptą refleksiją, bet ir visą ankstesnę patirtį. Vadinasi, po suskliaudimo fenomenologinė redukcija atveria pamatinę patirties plotmę. Tad pati tikrovė pasirodo ne kaip „egzistencinė“, ne kaip „priežastinga“, ne kažkaip iš anksto „žinoma“, o kaip atvira sąmoningumui.

Mickūnas šiame kūrinyje pakeičia požiūrį į patį tyrinėtoją parodydamas, kad nors pasaulis atsiveria tik per jį tyrinėjančią sąmonę, ši sąmonė negali sukurti pasaulio, mat ji pati tėra jo dalis. Kitaip tariant, nepakanka pasaulį sutraukti į priežastis, laiką ar vietą. Net ir am-

žinumo savybė čia nepadedą, nes amžinumas tėra laikinis konstruktas. Pasaulis nėra tik tai, ką pastebi žmogus, tai išstis kosmas – be-kryptis, belaikis ir beerdvis. Būtent kaip toks jis ir yra visa aprėpanti sąmoningumo sąlyga. Toks sąmoningumas atveria absoliučios, o ne istoriškai ar priežastingai, ar kitaip apribotos refleksijos galimybę. Mickūno monografijoje fenomenologija tarsi atgimsta. Suskliaudęs „natūralią“ prieigą, atsisakęs iš jos plaukiančių išankstinių prielaidų, mąstytojas atsistoja vienas prieš vieną su atviru kosmu, jis nesislepia nei už teorijų, nei už ribotų ar lokalių metodų. Jo stiprybė – sąmoningumas, kurį jis tausoja, kurio nesuteršia ir neiškeičia į jokią fabrikatą.

Žilvinas Svigaris
Vilniaus universitetas